

Façana sud del castell dels Creixells (actual església de Sant Andreu de Borrassà).

El castell de Creixell i els templers empordanesos

Carles Frigola

Cap historiador, que ho sàpiga, ha pogut localitzar el lloc d'emplaçament del castell de Creixell. Tant Monsalvatge, com Botet i Sisó l'identifiquen com al castell de Pontós.

D'altra banda, Pere Vayreda i Olivas, al seu llibre que porta per nom *El Priorat de Lladó i les seves filials* tampoc arriba a cap conclusió definitiva. Simplement diu que la castellania de Creixell «havia d'escaure's prop del veïnat que porta aquell nom». En Rafael Torrent i Orri, en el treball *Genealogía y gestas de los condes de Creixell*, publicació del palau de Peralada, any 1953, tampoc arriba a localitzar el castell de Creixell, per bé que parla d'un castell de Borrassà, iniciat al segle XIV, sense indicar exactament on estava ubicat, tot i que em sembla que podria ser ca l'Albanyà, que encara avui conserva unes finestres gòtiques i es localitza a la part més alta de Borrassà, sobre un turó.

On era el castell de Creixell?

No hi ha cap historiador que hagi pogut localitzar exactament la situació del castell de Creixell. Sabem, segons una escriptura del 18 de setembre de 1110, que Bernat III, l'últim comte de Besalú, lliura «L'honor» de Gaubert de Creixell i el seu castell a Pere Ramon de Mata i a Ramon Ponç de Melany i als seus fills. Es va establir un pacte en el qual l'infeudaria als fills de Ramon Ponç de Melany sempre que, quan el comte de Besalú en requerís la potestat, li fessin reconeixement i fidelitat. El castell, amb els serveis de corts, cavalcades, hosts, plàcits, cavalls, matxos i guerrers, passa a dependre directament de Guillem Ponç de Melany (més tard Guillem de Creixell).

L'altre document en el qual se cita el castell de Creixell data del 27 de setembre de 1204 en el qual Berenguera (esposa de

Guillem de Creixell, fill de Guillem Ponç de Melany) i el seu fill Dalmau II de Creixell, nebot del famós cavaller templari Dalmau de Creixell, cedeix, definitivament, la capellania al priorat de Lledó.

El text llatí diu:

«Sit notum cunctis quoniam ego Dalmacius de Crexello... eiusdem ecclesie prioris capellam beate Marie quam ego he dificavi iuxta castrum meum de Crexello in parrochia santi Andree de Borraciano...».

És a dir, Dalmau II de Creixell construeix una capella al costat del seu castell de Creixell, i dintre la parròquia de Borrassà.

Però, on la va construir? L'escriptura diu que la capella es va construir a «quadrum terre in campo de Nogariis» i a «in meo orto de Crexello versus orientem». Aleshores se'ns plantegen diversos interrogants: la capella de Creixell, de construcció moderna (1647) està edificada sobre la capella antiga que va fer construir Dalmau II? El nom de Creixell, deriva precisament d'aquesta capella del segle XVII? Però, on és el castell?

Amb la gran ajuda i suport del meu amic i mestre Esteve Albert i Corp, vam començar, ara fa dos anys, la gran aventura de la meua vida: la recerca del castell de Creixell. Ens sembla haver-lo trobat i localitzat definitivament. Però, tal com passà amb el Sant Grial, primerament hem hagut de buscar-lo al nostre interior i a les nostres entranyes. El castell de Creixell és el secret més profund i millor guardat de tota la història de Borrassà. És majestuós i humil, igual com el seu campanar.

La família Crexello

Els historiadors han confós el castell de Creixell (del veïnat) amb el castell dels Creixell (del nom de la família de Crexello). Amb el meu amic i mestre Esteve Albert i Corp hem arribat a la conclusió definitiva: el castell de Creixell és el «corpus fabricae», és a dir, les parets mestres de l'església de Sant Andreu de Borrassà, que «es construí aprofitant, a més de les restes del temple primitiu, bona part dels murs del castell. Ho demostren nombroses espitlleres i la irregularitat de la planta de la seva banda exterior. Sobre les restes del

romànic i del castell es construí la nau amb la façana i el famós campanar del s. XVIII». Això és el que diu el famós especialista en art romànic Joan Badia i Homs. Però també ell el confon, com tots els historiadors, amb el castell de Borrassà que l'any 1339, en temps de Pere el Cerimoniós, passà al Casal de Barcelona i els senyors de Creixell el posseïen en nom d'ell. El Castell de Borrassà no és sinó el castell dels Creixell que els pertanyia des que Bernat III, l'últim comte de Besalú, cedí el castell de Crexello a Pere Ramon de Mata, amb un pacte de subinfeudar-lo als fills de Ramon Ponç de Melany. Encara abans, any 1089, el Guillem I de Crexello i Aimar de Pontós amb les seves forces ajuden al comte de Barcelona contra els sarraïns. És a dir, el castell dels Crexello era una força militar important: la castellania i baronia amb pactes feudals com els de corts, cavalcades, plàcits i servei de cavalls, matxos i guerrers. El prevere mossèn Julià Pascual, que parla del també famós castell de la Roca de Palencà, a Camprodon, assenyalava que l'afincament en aquestes poblacions es feia d'acord amb el senyor del castell i ell imposava condicions: les dels pactes feudals. A Creixell, com pertot arreu, s'hagué de sotmetre cada vegada que hi plantava casa.

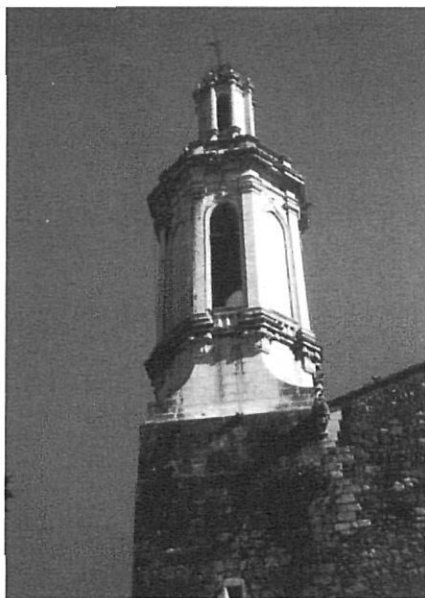
Originalment hi podien haver estat benignes els gravàmens d'aquests pactes; però al pic del feudalisme, si no totes, gairebé totes les càrregues feudals

conegudes pesaven sobre els habitants del veïnat i terme. Estaven subjectes a la remença (obligació de pagar un percentatge per poder deixar la casa i terres), a l'exòrquia i a la intestia (heretar parcialment els béns dels qui morien sense fills o sense testament) i a la cugúrcia (facultat d'apoderar-se el feudal del que posseïa la muller adúltera; per meitat, quan el marit n'era desconegut, i totalment, en cas d'haver-s'hi avingut). També estaven obligats a fer tragines i «aliis operibus», paraules amb què els documents al·ludeixen a altres treballs de prestació com batudes i joves jornals de parell; i finalment, a l'edat apta, tots havien de prestar serveis d'armes consistents, bàsicament, a part dels de vigilància i fortificació, en les d'host (per temps indefinit a llocs allunyats) i en els de cavalcada (per alguns dies, pocs, i allà prop), i això quan i mentre els anys o la salut no ho impediessin.

Per tant, creiem que el castell de Creixell és el castell dels Creixell a Borrassà, antic lloc on possiblement existeix una església romànica anterior, dedicada a Sant Andreu, que ja s'esmenta en un document de l'any 817 «Sacti Andreae quae fundata est in villa Borraciano, in territorio Bisuldunense». El nom de Borrassà creiem que deriva d'un nom llatí, Borraciano, probablement algun militar romà que es va establir al segle I a.C. es dedicà a aplanar i fer els recs per als conreus de blat, oliveres i vinya, tal com es va fer als altres llocs de l'Empordà. El nom del veïnat de Creixell deriva de l'església que un Crexello, concretament Dalmau II de Crexell, va fer capellania l'any 1219 i dedicada a la Verge Maria. D'aquesta antiga església resten uns fonaments i estava orientada cap a llevant com és la norma a l'edat mitjana. El veïnat de Creixell; el seu «Molí del Castell de Creixell» fundat l'any 1346 i els diversos pous dels segles XIV i XV ens fan creure que va ser posterior al fundat per Dalmau II de Creixell per establir un lloc agrícola templer, amb possibilitats que esdevinguin amb el temps un poble o veïnat, com així fou. La capella de Creixell de construcció moderna està edificada sobre l'església antiga que va fer aixecar Dalmau II de Creixell a favor del priorat de Lledó. L'any 1966, Josep Grau i J. Fort de Ribot descobreixen, durant unes exca-

Creu gòtica del segle XIV.

Campanar del segle XVIII.

vacions, un monument funerari amb una creu gòtica i un capitell amb l'escut d'armes de la segona generació dels Creixell, i precisament al costat de l'església de Sant Andreu de Borrassà.

La història emocional

Per què hem arribat a aquesta conclusió, que sembla definitiva? L'explicació l'hauríem de buscar en *el mètode* d'investigació històrica que hem utilitzat. Hem seguit els treballs d'Arnold Toynbee, sobretot *The Study of History*. El llibre del professor d'Oxford no estudia pròpiament la història, sinó el mètode pel qual s'ha d'estudiar adequadament la història. La història –segons Toynbee– no és necessàriament l'estudi d'un camp només intel·ligible per als

erudits; la història és la *unitat cultural popular* a la qual els diferents membres socials senten que pertanyen. Sant Agustí ho expressà amb aquestes paraules: *Mutavit affectum meum* (Va canviar la meua forma de sentir, vaig veure les coses d'una altra manera). Fou a partir d'aquest canvi emocional quan, amb el professor Esteve Albert i Corp, vam començar a observar la història de Creixell des de la «nostra» perspectiva personal. Aquest mètode d'investigació «psicoanalític» ens ha permès d'anar reunint els diferents «trossos» de la història de Creixell (veritats només parcials) en un objecte històric total. La recerca del castell de Creixell, no en el lloc geogràfic de Creixell, sinó en la història emocional de la família Crexello, ens donà el camí de l'èxit. En aquest camí «emocional» descobrirem l'error dels historiadors que ens havien precedit.

La família Crexello (que va prendre el nom de la castellania) tingué diversos membres que jugaren un paper molt important durant els regnats d'Alfons el Cast i Pere el Catòlic, comtes de Barcelona. Dalmau de Creixell fou un cavaller templer que comanà les tropes d'Alfonso de Castella, Sancho de Navarra i Pere d'Aragó en la batalla de Las Navas de Tolosa. El seu germà Pere fou ambaixador reial a Jerusalem. Dalmau II va prendre part en la batalla de Muret i el seu germà Arnau fou bisbe de Girona. Aquest fou el camí emocional que vam seguir. L'altre camí el férem caminant. Vam recórrer tota la baronia de Creixell (feu que en l'Alta Edat Mitjana inclou els pobles de Borrassà, Creixell, Pontós,

Romanyà, Ordís, Ermedàs, Palol, Vilamalla, Avinyonet, Navata) fins que vam topar amb un castell, fortalesa, església o ruïnes, que devien ser de considerables proporcions arquitectòniques, d'acord amb la noblesa de la família Creixell. És a dir, ens vam aproximar a «l'inconscient col·lectiu» dels habitants d'aquests municipis. Finalment vam arribar a la conclusió. Semblava com si la història hagués fet una tasca de «censura» i de «repressió» de la pròpia història.

El campanar, d'estil barroc-renaixentista del segle XVIII, s'alça sobre l'església barroca (segle XVII). L'església actual fou construïda aprofitant els murs del castell de Creixell, que inclouen alhora una església primitiva preromànica en el seu interior (*opus spicatum*), construïda, al seu torn, damunt de construccions romanes (Villa Borrasciano). Aquestes, a la vegada, recolzades en estructures de dimensions més grans, probablement prehistòriques (peces neolítiques trobades a Creixell).

Carles Frigola és metge psiquiatre.

Agraïment

A l'Esteve Albert i Corp, a Marisa Martelli, a Cristina Porter i a l'Associació de Veïns i Amics de Creixell.

Bibliografia

- BOTET i SISÓ, J. *Geografia General de Catalunya de Carreras i Candi*. (Vol. Girona).
 MONTSALVATGE, F. *Noticias Históricas*. Olot.
 VAYREDA i OLIVAS, Pere. *El Priorat de Lladó i les seves filials*. 1930. Diputació de Girona.
 TORRENT ORRI, Rafael. *Genealogia y Gestas de los Condes de Creixell*. Palau de Peralada, 1953.
 GRAU, José i FORT DE RIBOT, Joaquín. «Notas sobre la casa Señorial de los Creixell». *Revista de Girona*. 1966.
 MARQUÉS i PLANAGUMÀ, José M^a. *La parròquia de Borrassà*. Borrassà, 1989.
 COLLELLDEMONT, Pep. «Els Aspres de l'Empordà». *El Punt*. Diputació de Girona. 1988.
 BADIA i HOMS, Juan. *L'Arquitectura Medieval de l'Empordà*. Dip. Girona. 1977.
 MARTÍ, Aurora. «Excavaciones de Salvamento en Creixell». *Revista de Girona*. 1970.
 FRIGOLA, Carlos. *Los Angeles Caídos*. Ed. Kairos. Barcelona, 1990.

Mas Brascó de Borrassà, casa forta dels Creixell.

